

בטרוני התלמוד • המהדורה הגדולה

משה יעקב ורעיתו דבורה מינדל סמיט (ירושלים-ניו יורק) **פסחים (ג)**

לזכות בניהם היקרים

יאיר דוד ואריאל חוה יהודה שלמה, מתן ברוך, ארז לוי

טובה מרים ודניאל דב הלוי גאלדרינג ברוך אלכסנדר, יונתן רפאל, אריה אליקום שלו

רחל פרומה ושרגא פייוול אלישע אליקום, אריה לייב מרדכי זלמן צבי ישראל

לעילוי נשמות

אביו ברוך בן אברהם דוד ז"ל

אביה הרב אריה אליקום בן יהושע מנחם הלוי ז"ל

סבתה ברכה בת משה ע"ה

ולכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים

אסתר בת יוסף יוזפא שתחי' – סמיט

חיה שרה לאה בת אורי שתחי' – שיינער

שמואל יוסף ולאה שושנה ריעדער

שקלים

מרדכי ושרה וויזען

גרשון דוד ופעסיל מלכה קרסיק

לעילוי נשמת

ר' יעקב ב"ר שמואל יוסף ריעדער ז"ל

ולהבלי"ח לכבוד אמנו

מרת חוה רבקה ריעדער שתחי' לאוי"ט

ולעילוי נשמת

ר' צבי ב"ר מרדכי וויזען ז"ל

אבי ומאירה שונר (סביון)

ראש השנה

ובניהם חנה ואלון וולקן רפאל ורויטל רחל תמרה ויהודה מורג איתן

לעילוי נשמות הוריהם

ר' אברהם יצחק ב"ר אהרן הי"ד מרת חנה בת ר' חיים יעקב ע"ה

ר' חיים אהרן ב"ר ישראל יצחק ז"ל – ברלינר

פרץ ופרידא פרידבערג (טורונטו)

יומא (א)

ובניהם

דוב וגייטל חיה פרידבערג יעקב זאב ושרה יעקבוביץ יעקב יוסף ודבורה ביסטריצר

ומשפחותיהם שיחי'

לעילוי נשמת הוריהם וזקיניהם

אלתר מרדכי יהודה ב"ר דוב ז"ל – פרידבערג

רעכיל בת ר' שמואל מרדכי הכהן ע"ה – גאלדהירש

יונה ב"ר משה ז"ל – צאודערער

שרה בת ר' מאיר ע"ה – האבער

אברהם נח הלוי קליין ומשפחתו (ניו יארק)

יומא (ב)

לעילוי נשמות הוריו

הרה"ח ר' אפרים חיים הלוי זצ"ל בהרה"ח ר' אברהם נח הי"ד

מרת מרים רחל ע"ה בת ר' חיים הכהן ז"ל

חמיו הרה"ח ר' אברהם ישראל זצ"ל בהרה"ח ר' משה זאב הי"ד

וחמותו מרת קנדל ע"ה בת ר' יעקב הי"ד

לעילוי נשמות

סוכה (א)

ר' יהושע ב"ר דוד ז"ל – פריווער (נלב"ע כ"ג טבת תשס"ו)

ורעיתו חנה בת ר' יעקב ע"ה (נלב"ע הושענא רבה תשע"א)

הונצח ע"י משפחתם

לעילוי נשמות

סוכה (ב)

ר' יהודה מלך ב"ר משה ז"ל (נלב"ע ג' אב תשס"א)

ורעיתו טובא אסתר בת הרה"ח ר' משה מנחם הכהן ע"ה (נלב"ע ה' כסלו תשמ"ו)

ובנם הרה"ח ר' חנוך אליעזר ב"ר יהודה מלך ז"ל (נלב"ע ח' סיון תשנ"ח)

הקדמת המו"ל של תלמוד בבלי מהדורת שוטנשטיין

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה
באימה ביראה ברתת בזיע במורא . . .
ונפשי יודעת מאוד בידיעה ברורה
שאין ביצת הנמלה כנגד גלגל העליון צעירה
כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה
כנגד סתרי תורה הצפונים בביתה הטמונים בחדרה.
(הקדמת הרמב"ן לפירושו על התורה)

נאימה

וביראה מגישים אנו לפני קהל הלומדים ביאור על תלמוד בבלי בלשון הקודש.
השאלה העקרונית, האם להוציא לאור עולם ביאור שכזה, נענתה בחיוב על ידי
גדולי ישראל, ובראשם מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א וזקני ראשי הישיבה בארה"ב,
אשר תמכו ועודדו את הוצאתו לאור של ביאור זה. מכתביהם והסכמותיהם מעטרים כרך זה.
בשעה זו נשאלת השאלה, מה צורך יש בביאור רהוט על מסכתות הש"ס בעת זו, יותר מבשנים
קדמוניות?

כיום, כמהים רבים מאחינו בני ישראל לשוב לצור מחצבתם. כמיהה זו חזקה עתה יותר משהיתה
אי פעם בדורות האחרונים. כמו כן, רבים אחרים המה המשתוקקים להכנס לבית האוצר של תורה
שבעל פה, דהיינו לימוד הגמרא מתוך המקור. דלתותיה של תורה שבעל פה היו נעולות בפניהם,
בשל אי יכולתם להבין דברי חז"ל מן המקור ללא מורה דרך ומדריך.

מפלאי דורנו, דור תהפוכות, שבעלי בתים העמלים לפרנסתם, עוסקים בתורה בשעות הפנאי
ומסיימים מסכתות בתדירות. בלחץ העבודה, קשה ללמוד גמרא בצורה מסודרת, בבחינת "רחיים
בצוארו ויעסוק בתורה"?! בעיה זו חריפה שבעתיים בבואם ללמוד את המסכתות אותן לא למדו
בתקופת לימודיהם בישיבות.

השאלה העקרונית, האם
להוציא לאור עולם
ביאור שכזה, נענתה
בחיוב על ידי גדולי
ישראל, ובראשם מרן
הגאון רבי יוסף שלום
אלישיב שליט"א וזקני
ראשי הישיבה בארה"ב.

כיום, כמהים רבים
מאחינו בני ישראל
לשוב לצור מחצבתם.

מפלאי דורנו, דור
תהפוכות, שבעלי בתים
העמלים לפרנסתם,
עוסקים בתורה בשעות
הפנאי ומסיימים
מסכתות בתדירות.

הקדמה לפרק ראשון

מצוה לקרוא "שמע" פעמיים בכל יום, בערב ובבוקר. לדעת רוב חכמי הש"ס (עיין גמרא לקמן כא, א) מצוה זו היא מן התורה, ונלמדת מהפסוק בפרשת שמע (דברים ו, ז): "וְשָׁמַעְתֶּם לְבַבְכֶּם וְדַבַּרְתֶּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם". המלים "וּבְשִׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם" פירושו, לדעה זו, שיש מצוה לקרוא "שמע" בלילה, "בשעה שבני אדם שוכבים", ובבוקר, "בשעה שבני אדם קמים" (משנה לקמן י, ב).

קריאת שמע כוללת שלש פרשיות: (א) פרשת "שמע", המתחילה בפסוק "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" ומסתיימת "עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ" (דברים ו, ד-ט); (ב) פרשת "וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ", המתחילה בפסוק "וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ", ומסתיימת ב"כִּימִי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ" (דברים יא, יג-כא); (ג) ופרשת "וַיֹּאמֶר" [הנקראת גם פרשת "ציצית"], המתחילה בפסוק "וַיֹּאמֶר", ומסתיימת ב"אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (במדבר טו, לז-מא). כל שלש הפרשיות יחד קרויות בשם כללי "קריאת שמע" על שם הפסוק הראשון שבפרשת שמע. (ובכמה סוגיות במסכת זו כבר דנו המפרשים אם קריאת כל שלש הפרשיות היא מצוה מן התורה, או שרק חלק מהן מצוה מן התורה לקרות, והשאר מצוות מדרבנן, עיין להלן בתחילת פרק שני וב"שאגת אריה" סימן א, ב באריכות).

ישנן מצוות רבות בתורה התלויות בזמני היום והלילה, מפני שמצוה לעשותן רק ביום או רק בלילה. אולם זמנה של קריאת שמע לא הוגדר בתורה כ"יום" או "לילה", אלא כ"זמן שבני אדם שוכבים" ("וּבְשִׁכְבְּכֶם") ו"זמן שבני אדם קמים" ("וּבְקוּמְכֶם"). זמנים אלה אינם שווים בדיוק לחילופי היום והלילה, ומשום כך ישנן דעות שונות על זמנה של קריאת שמע, כפי שמבואר בפרקנו.

חלק גדול מפרק זה דן בזמן קריאת שמע ובפרטים נוספים בקיום המצוה, ונוסף על כך דנים בברכות שתיקנו חכמים לומר לפני קריאת שמע ואחריה ("ברכות קריאת שמע"). בתוך הדיונים בהלכות אלו שזורים הרבה דברי אגדה.

הוצאת ספרים - "בית דוד"

תלמוד בבלי

הוצאת ספרים - "בית דוד"

הוצאת ספרים - "בית דוד"

הוצאת ספרים - "בית דוד"

משעה שקדש היום בערבי שבתות, שהיא שעת "בין השמשות", הקודמת לשעת צאת הכוכבים^[11], שהואיל ובין השמשות הוא ספק יום ספק לילה, חייבים לנהוג בו קדושת שבת מספק, ומשעה זו מתחיל זמן קריאת שמע בכל יום, **דברי רבי אליעזר**. (ב) **רבי יהושע אומר: משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן**, בצאת הכוכבים, כדעת משנתנו. (ג) **רבי מאיר אומר: משעה שהכהנים שנטמאו, טובלין כדי לאכול בתרומתן בלילה**, דהיינו מעט קודם "בין השמשות", כדי שתהא הטבילה בזמן שהוא יום ודאי ואחר כך יטהרו לאכול בתרומה על ידי הערב השמש^[12]. ולפי זה נמצא לכאורה שזמן קריאת שמע של ערבית הוא ביום, קודם שקיעת החמה, דבר הנראה תמוה, ואכן תמה על כך רבי יהודה: **אמר לו רבי יהודה לרבי מאיר: והלא כהנים מבטלים יום הם טובלים ואין יקרא או שמע? הלא אין זה "זמן שכיבה"!**^[13] (ד) **רבי חנינא אומר: משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח**, כדעת התנא בברייתא הראשונה המובאת למעלה. (ה) **רבי אחאי, ואמרי לה - ויש אומרים רבי אחא אומר: משעה שרוב בני אדם נכנסין להקטב לאכול סעודתם**^[14]. עד כאן הברייתא. ומקשה הגמרא: **ואי אמרת - ואם תאמר, ש"עני" ו"כהן" חד שעורא הוא**, אם כן **רבי חנינא** האומר שהשיעור הוא משעה שעני נכנס לאכול היינו **רבי יהושע** שאומר שהזמן הוא משעה שכהנים טהורים לאכול בתרומה, שהוא השיעור של "כהן", וזמן אחד הוא, והרי דעותיהם של רבי חנינא ושל רבי יהושע מוזכרות בברייתא בשתי דעות שונות וחלוקות! **אלא לאו שמע מינה** - ודאי משמע מכאן **ששעורא ד"עני" לחוד, ושעורא ד"כהן" לחוד**, ושני זמנים שונים הם! ומסיקה הגמרא: **אכן שמע מינה**.

לאחר שהוכיחה הגמרא ש"עני" ו"כהן" אינם זמן אחד, שואלת הגמרא:

הי מניניהו - איזה מהם, מבין שני הזמנים הללו **מאחר** יותר? ומבארת הגמרא:

מסתברא - מסתבר ד"עני" **מאחר** מ"כהן", דאי אמרת - שאם תאמר דעני מוקדם, אם כן **רבי חנינא** האומר שהזמן הוא כשעני נכנס לאכול פתו היינו **רבי אליעזר** האומר שהזמן הוא משעה שקדש היום בערבי שבתות, שהרי הזמן של "עני" הוא קודם לצאת הכוכבים ("כהן"), והוא הזמן שקדש היום בערבי שבתות, שאף הוא קודם לצאת הכוכבים^[15], **אלא, לאו שמע מינה** - האם לא משמע מכאן ד"עני"

לילה הוא - שאם תאמר שבאמת משעת שקיעת החמה מתחיל **לילה ואינהו דמחשבי ומקדמי** - והם, עושי המלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים, "החשיכו והשכימו", היינו שהשכימו בבוקר לעבוד קודם תחילת היום^[8], והמשיכו לעבוד אחר תחילת הלילה עד צאת הכוכבים, ומניין לנו שהיום מסתיים בצאת הכוכבים? אם תטען **קר, תא שמע** - בא ולמד מהפסוק השני: **"והיו לנו, הלילה משמר, ויהיו חזרות הגמרא לבאר את הקושיא מברייתא זו על התירוצו ועכשיו חזרות הגמרא לבאר את הקושיא מברייתא זו על התירוצו"**.

שעני וכהן חד שיעורא הוא: עלה על הדעת, כלומר, סבורים היינו בתחילה **קא סלקא דעתך** - ענה על הדעת, כלומר, סבורים היינו בתחילה **הזמן שעני נכנס לאכול פתו בימי חול, ו"בני אדם", הזמן שבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות, חד שעורא הוא** - שיעור זמן אחד הם^[9], ועל פי זה יש לשאול: **ואי אמרת - ואם תאמר, כפי שאמרנו לעיל, שגם "עני" ו"כהן" חד שעורא הוא**, נמצא איפוא שכל השיעורים הנזכרים כולם שעה אחת הם, בצאת הכוכבים, ואם כן **הכמים האומרים שהזמן הוא כשהכהנים זכאים לאכול תרומה היינו רבי מאיר** שאומר שהזמן הוא כשבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערב שבת, שדברי שניהם שווים לגמרי, והרי בברייתא מפורש שמחלוקת היא, וכמה איפוא נחלקו? **אלא שמע מינה** - משמע מברייתא זו ש"עני" **שעורא לחוד, ו"כהן" שעורא לחוד**, ובוה נחלקו רבי מאיר וחכמים, שלרבי מאיר הזמן הוא כשבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערב שבת (שהוא שוה לזמן שעני נכנס לאכול בימות החול), ולחכמים הזמן הוא בצאת הכוכבים, כשהכהנים זכאים בתרומה. ודחה הגמרא:

לא, לעולם אפשר לומר ש"עני" ו"כהן" חד שעורא הוא, אבל **ואילו "עני" ו"בני אדם" לאו חד שעורא הוא** - אינם זמן אחד, שבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערבי שבתות לפני צאת הכוכבים ואילו עני נכנס רק בצאת הכוכבים, ונמצא שרבי מאיר, שסובר שהשיעור הוא הזמן של "בני אדם", וחכמים, שתלו השיעור ב"כהן", שהוא בצאת הכוכבים, חלוקים זה על זה, וכמבואר בברייתא שמחלוקת היא^[10].

ומקשה הגמרא עוד על התירוצו שעני וכהן הוא שיעור אחד מברייתא אחרת:

ועני וכהן חד שעורא הוא? ורמינהו - מהברייתא הבאה: מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין? כמה דעות תנאים בדבר: (א)

הערות

מפרשים שקיעת החמה כפשוטה, היינו הזמן בו נעלם מעינינו כדור השמש ושוקע מתחת לאופק (רב שריא גאון ורב האי גאון, מובאים בשו"ת מהר"ם אלאשקר סימן צו, ובהגר"א אורח חיים רסא, ב. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה מתחילת השקיעה). ואילו לדעת רבנו תם (מובאת בתוספות כאן ד"ה דילמא ושבת לה, א ד"ה תרי, ופסחים צד, א ד"ה רבי יהודה) הכוונה לשעה מאוחרת יותר (מהלך ג' מילין ורביע לאחר השקיעה הראשונה), כשאור החמה נעלם לגמרי מכיפת הרקיע ואינו נראה אלא כאדמומית במערב. ועיין בהרחבה בהערותינו לשבת לה, ב.

12. כהן שנטמא נטהר לאכילת תרומה על ידי טבילה במקוה ו"הערב שמש", שממתין עד הלילה. ואם טבל בלילה, אינו נטהר עד למחרת בלילה. נמצא שאין הכהן יכול לטבול אלא קודם בין השמשות, שאם יטבול בשעה שהיא ספק לילה אינו יכול לאכול תרומה עד למחרת בלילה.

13. ולהלן דנה הגמרא בטעמו של רבי מאיר שלא חשש לקושיא זו.

14. רגילים היו לאכול כל סעודותיהם ב"הסבה" (כדרך שאנו מסובין בליל הסדר). יש מפרשים דברי רבי אחאי על הזמן שבו נכנסים לאכול בימי החול, ויש אומרים שכוונתו לסעודת ליל שבת (שהיא מוקדמת קצת יותר, כמבואר למעלה). ומכל מקום, זמן זה מאוחר יותר מכל הזמנים האחרים שהוזכרו (רש"י, מאירי, ריטב"א. ועיין מהרש"א שמגיה דברי רש"י).

15. לכאורה קשה, שאף אם זמן "עני" קודם לצאת הכוכבים, מניין לנו שהוא בשעה שקדש היום בערבי שבתות (כלומר: בשקיעת החמה), ושמא הוא מאוחר לו או מוקדם לו מעט? ותירצו התוספות, שאין זה מסתבר לחלק כל כך בשיעורי "זמן שכיבה", שתנא אחד יסבור שהוא בשקיעת החמה והאחר יסבור שהוא מעט לפניו או אחריו (ועיין רשב"א, ריטב"א ומהרש"א).

לכאורה לא היתה הגמרא צריכה להוסיף בהסבר זה את המלה "ומקדמי", שהרי נידון הוא כאן אם הלילה מתחיל בשקיעת החמה או בצאת הכוכבים, ואין דנים אן על תחילת היום אם הוא בעלות השחר. אלא שהואיל והוצרכה הגמרא לומר אין להוכיח מהפסוק אם היום מסתיים בצאת הכוכבים או בשקיעת החמה, יפה שאין להוכיח ממנו אף אם היום מתחיל בעלות השחר או בורירת החמה. והשחר הוא קודם לזריחה משך הזמן שבו אדם בינוני הולך מרחק של חמשה רבעים מיל (עיין רש"י כאן ופסחים צג, ב. ועיין בהערותינו בעמוד א).

זמן שבערב שבת אוכלים מוקדם, שהכל מוכן לסעודה, ואף העני שאין לו מעט לאכול ואין צורך להכין את סעודתו אוכל מוקדם, מסתבר איפוא שזמן הוא (מאירי, ריטב"א. ועיין מאירי שלפניך נקטה הברייתא שהעני נכנס פתו "במלח", לרמוז שאינו צריך להכין הסעודה).

נכנס: שלשה זמנים הוזכרו בדברי התנאים על תחילת זמן קריאת שמע (א) כשהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם (משנתנו, וכן חכמים בברייתא והיינו בצאת הכוכבים. (ב) כשעני נכנס לאכול פיתו בימות החול (ברייתא בסתם). (ג) כשבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות (רבי מאיר השניה). לפי דברי הגמרא בתירוצו זה, זמנים א' וב' הם שווים, שהעני נכנס יחד בצאת הכוכבים (ואם כן הברייתא הראשונה היא כדעת חכמים א' השניה וכדברי משנתנו) ואילו זמן ג' מוקדם לזה קצת.

שני במחלוקת תנאים (בברייתא שבת לה, ב). לדעת רבי יהודה (שהלכה ד"ה השמשות" מתחיל בשקיעת החמה. רבי יוסי חולק עליו (ורעתו משך סוגיותיו). אשונים ב"בין השמשות" לרבי יהודה, שמתחיל בשקיעת החמה, שיש